

stawiciele licznych plemion z Nadźdu i Al-Hidżazu, aby mu się poddać i przyjąć islam. W efekcie tych wydarzeń Płw. Arabski został ostatecznie zjednoczony pod sztandarem nowej religii. W tym czasie rozpoczęły się także pierwsze wypadki muzułmanów na sąsiednie tereny, które zaowocowały w nadchodzących dziesięcioleciach zmasowaną ekspansją arabsko-muzułmańską na tereny Bliskiego Wschodu i pn. Afryki. W 632, na krótko przed śmiercią, M. odbył swą ostatnią pielgrzymkę do Mekki, zw. pielgrzymką pożegnalną, ustanawiając w ten sposób kształt hadźdżu. M. zmarł niespodziewanie, nie pozostawiając żadnych wskazówek co do następstwa po sobie; wywołało to spór o inwestyturę, a nieco później rozłam w łonie wspólnoty muzułmańskiej na szyitów i sunnitów. Mimo że islam nie uznaje kultu świętych, M. jest szczególnie czczony przez muzułmanów, co znajduje swe odbicie gł. w różnych formach islamu lud., zwł. podczas święta Urodzin Proroka (*Id al-Maulid an-Nabawi*, obchodzone przez sunnitów 12. dnia *rabi al-awwal*, 3. miesiąca kalendarza muzułmańskiego, a przez szyitów — 17. dnia *rabi al-awwal*). Wyrazem, a być może jednym z powodów tej czci jest nakaz naśladowania życia Proroka (*imitatio Muhammadi*) przez wszystkich wyznawców islamu. Oprócz nie całkiem ortodoksyjnych form oddawania czci prorokowi islamu istnieją też inne dozwolone, a nawet zalecane przez prawo muzułmańskie, jak odwiedzanie jego grobu w Medynie, co stanowi ostatni, nadobowiązkowy element hadźdżu. Analogicznie do „najpiękniejszych imion Boga” istnieje w islamie 99 oprac. w późnym średniowieczu „szlachetnych imion” (*al-asma asz-szarifa*) M., których liczba z czasem rozrosła się do 201.

Majów religia. Majowie, Indianie Ameryki Środk., zamieszkiwali tereny obecnego Meksyku (stany Tabasco i Chiapas, oraz płw. Jukatan), Gwatemali, Belize, Salwadoru i Hondurasu; posługiwali się językami maja. W okresie prekolumbijskim stworzyli wysoko rozwiniętą cywilizację, której początki sięgają okresu preklas. (ok. 2000 p.n.e.–250 n.e.), wg chronologii przyjętej dla kultur Mezoameryki. Z tego okresu pochodzą pierwsze świadectwa sformalizowanego systemu rel. w kulturze Majów. Wówczas na terenach ob. Gwatemali, Belize i wsch. części Meksyku pojawiły się pierwsze wielotysięczne ośrodki i monumentalna architektura sakralna, gdzie rządząca elita inscenizowała spektakularne ceremonie i rytuały mające na celu zapewnienie urodzaju i pomyślności podległych jej społeczności. Z późnego okresu preklas. (ok. 400 p.n.e.–250 n.e.) pochodzą świadectwa kultu niektórych bóstw

Religia Majów

Stela z Copán
(Honduras)

fol. D. Gowin

czczonych jeszcze w momencie hiszp. konkwisty. Mimo że w okresie klas. (od ok. 250 do 900–1000 n.e.) Majowie tworzyli liczne miasta-państwa pozostające w sferach wpływów kilku hegemonów, system wierzeń i rytuałów

Religia Majów

Kalendarz Majów

fol. L. Charewicz

Religia Majów

Piramida ze świątynią Wielkiego Jaguara w Tikal (Gwatemala)

fot. A. Pierikos

Religia Majów

Dom Mniszek w Uxmal (Meksyk)

fot. R. Gołędowski

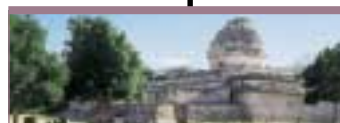
wykazywał dużą homogeniczność, podobnie zresztą jak elitarna subkultura. Okres ten dostarcza bogatych danych na temat różnorodnych kultów, wyrafinowanych ceremonii, złożonego systemu kalendarzowego i pisma oraz zaawansowanej wiedzy astr. służącej do prognozowania zjawisk na niebie i rytualnych przepowiedni. Ezoteryczna wiedza była zapisywana i kodyfikowana przez kapłanów w specjalnych księgach. Na temat wierzeń kolejnego okresu, postklas. (ok. 1000–1500 n.e.), istnieją, oprócz danych archeol., ikonograficznych i nielicznych zachowanych rytualnych ksiąg

Majów, informacje spisane po hiszp. konkwiście. Źródła te zawierają dane dotyczące kultu bóstw, rodzaju sprawowanych rytuałów oraz organizacji kapłańskiej. Szczególnie cennym kluczem do poznania przedhiszpańskich wierzeń Majów, okazała się spisana we wczesnym okresie kolonialnym mitologia Majów Quiché z wyżyn pd. Gwatemali (*Popol Vuh*), która, jak dowiodły badania ostatnich lat, jest wiernym odzwierciedleniem mitów okresu klasycznego. Wiele wierzeń i rytuałów (przede wszystkim mniej publiczne elementy religii związane z kultem domowym) przetrwało hiszp. konkwiście, a nawet czasy kolonialnej chrystianizacji, i pozostały żywe do dziś w obrębie różnych grup Majów. Szczególnie wiele elementów wierzeń przedhiszp. zachowało się wśród Lacandonów żyjących w dżunglach stanu Chiapas, którzy po dzień dzisiejszy sprawują rytuały w świętych jaskiniach i ruinach dawnych ośrodków Majów. W przypadku wielu tradycyjnych społeczności zamieszkujących płw. Jukatan czy wyżyny Gwatemali obserwuje się swoistą syntezę wierzeń i rytuałów prekolumbijskich i chrześcijańskich. Najbardziej kompletna relacja kosmogoniczna zachowała się w *Popol Vuh*, ale jej wcześniejszą wersję można odnaleźć już w źródłach z okresu klasycznego. Majowie wierzyli, że przed stworzeniem obecnego istniało kilka kolejno niszczonych światów. Przed stworzeniem ostatniego z nich zostali pokonani bogowie śmierci i świata podziemnego Xibalbá. Potem nastąpiło stworzenie słońca i księżyca (Hunahpu, Xbalanqué) oraz odrodzenie boga planety Wenus i kukurydzy (Hun Nal Yeh, Hunahpu), który według klas. wersji mitu dokonał powtórnej kreacji świata, wznosząc Drzewo Świata (Drogę Mleczną) przenikające poszczególne strefy kosmosu. Świat podziemny składał się z 9 poziomów, którymi rządzą Bolontikú [‘dziewięciu bogów’], a przejściem do niego były jaskinie, zbiorniki wodne lub boiska do rytualnej gry w piłkę (Tlachco). Ziemię wyobrażano sobie jako ciało potężnego żółwia lub kajmana unoszącego się na wodach praoceanu. Sfera niebiańska miała się składać z 13 poziomów, z których każdemu przyporządkowany był jeden z 13 bogów (Oxlahuntikú). Formę monumentalnych kosmogramów symbolizujących porządek wszechświata nadawano wielu kompleksom arch. Majów. Odpowiednikami strefy ziemskiej były pałace władców i elity, natomiast świątynie grobowe umieszczane były często w części pn. centrum arch. (północ kojarzono ze strefą niebiańską i ubóstwionymi przodkami), a przejście między obiema strefami stanowiły boiska. Wierzono, że bogowie uformowali ludzi obecnego świata z kukurydzy, ci zaś zobowiązani byli dostarczać swym stwórcom

pożywień w formie ofiary krwi, mającej zapewnić dalsze trwanie i harmonię wszechświata. Postrzeganie licznych bóstw Majów w kategoriach gr.-rzym. panteonu jest dużym zniekształceniem. Podobnie jak inne ludy Mesoameryki, Majowie wierzyli, że kosmos wypełnia bezosobowa, boska energia, której nosicielami i manifestacjami były konkretne bóstwa kojarzone z gł. siłami natury. Wśród nich jedno z najważniejszych miejsc zajmował bóg słońca, K'inich Ahau, aspekt bóstwa o imieniu Itzamnaah, pana nieba, dnia i nocy, wynalazcy pisma. Można go również identyfikować z Hunab Ku, stwórcą świata. Światem podziemnym władał bóg śmierci, Yum Cimil, występujący w kilku manifestacjach. Wielką czią darzony był Chaak, bóg deszczu i burzy, mający władzę nad wodą, opadami i urodzajem, oraz Kauil, opiekun dynastii królewskich. Szczególne znaczenie dla Majów, opierających swą egzystencję na uprawie roli, miał Hun Nal Yeh, bóg kukurydzy, który uosabiając cykl śmierci i odrodzenia, odgrywał kluczową rolę w mitach kreacyjnych. Patronem kupców był Ek Chuah, a opiekunką kobiet bogini Ix Chel, występująca zarówno w dobroczynnych, jak i niszczących aspektach. Choć władcy nie byli uważani za bogów sensu stricto, ich tytulatura zdradza wyraźne pretensje do „boskości”, najbardziej widoczne w tytule *k'uhul ahau* ['boski władca']. Wierzono, że monarcha miał nadprzyrodzonego towarzysza zw. uay, którym często było zwierzę, np. jaguar. Mógł również posiadać „boską siłę” przez noszenie strojów odpowiednich bóstw. Obdarzone boską energią były również figurki i wyobrażenia bóstw, które znajdowały się w osobistym posiadaniu władców, jak berło wyobrażające opiekuna dynastii, boga Kauila. „Boskość” przywódców Majów potęgowała się niewątpliwie po ich śmierci. Bliska identyfikacja z bogiem kukurydzy Hun Nal Yeh pozwalała im zmierzyć się z siłami Świata Podziemnego i następnie odrodzić się w zaświatach. W okresie klas. władca był bez wątpienia gł. kapłanem-szamanem odpowiedzialnym za pomyślność swego ludu, za kontakt ze światem nadprzyrodzonym oraz za kult przodków, niezwykle ważny dla rządzących dynastii. Kluczowy rytuał, do jakiego był zobowiązany, polegał na ofierze z własnej krwi, zawierającej fragmenty król. duszy. Krew kapała do naczynia ofiarnego wypełnionego papierem, który następnie podpalano. W kłębach dymu, wprowadzonemu w trans władcy ukazywać się miał tzw. Wąż Wizji umożliwiający kontakt z zaświatami, a zwł. z ubóstwionymi przodkami. Dane ikonograficzne i epigraficzne wskazują zarazem, że ofiara ta miała symbolizować odnowę porządku kosm. (Na Ho Chan). Choć brak bliż-

szych informacji na temat urzędów kapłańskich w okresie klas., na ich istnienie wskazuje jednak złożoność i wyrafinowanie systemu pisma, kalendarza i astronomii. Wiadomo natomiast, że złożona hierarchia kapłańska istniała wśród Majów na Jukatanie w okresie postklasycznym. Najwyższy kapłan nosił tytuł *ahau can* ['pan wąż']. Obserwacją nieba, rachubami kalendarzowymi i przepowiedniami zajmowali się *ah k'inob* ['panowie dni'], natomiast zadaniem darzonych niezwykle szacunkiem *chilanes* ['mówcy'], było informowanie ludzi o odpowiedziach i wyrokach boskich. Powinnością kapłana zw. *nacom* było dokonywanie krwawych ofiar. Miejsca kultu i monumentalne budowle sakralne znajdowały się we wszystkich ośrodkach Majów, jednak niektóre spośród nich zyskały szczególne znaczenie, jak sanktuarium Bogini-Matki na wyspie Cozumel czy święta studnia (cenote) w Chichén Itzá, do których udawali się

Chichén Itzá [cziczen itsá; majajańskie, 'u studni Itzów'], m. w pn. części plw. Jukatán, jeden z najważniejszych majańskich ośrodków polit.-rel. w prekolumbijskim Meksyku; obok Cozumel gł. centrum pielgrzymkowe jukatańskich Majów (ze słynną wyrocznią); zał. w IX w. przez lud Itzá w pobliżu wielkiej naturalnej studni; wierzono, że na jej dnie znajduje się siedziba boga deszczu Chaaka; okres świetności Ch.I. przypadł na XI-XII w.; w tym czasie w jego architekturze i sztuce zaznaczyły się wpływy kultury Tolteków (m.in. słynne kolumny w kształcie węży z głowami płasko leżącymi na ziemi i pionowo uniesionymi ogonami oraz monolityczne posągi chacmool, przedstawiające mężczyzn w pozycji siedzącej); Ch.I. stanowiło gł. ośrodek kultu Chaaka, w okresie wpływów Tolteków także boga wojny Quetzalcoatlá, zw. przez Majów Kukulcanem ['pierzasty wąż']; w mieście znajdował się wspaniały zespół sakralny z licznymi świątyniami na piramidach, m.in. Kukulcana, Wojowników i Jaguarów; wielką czią Majowie otaczali świętą studnię Chaaka, w której składano ofiary, m.in. z ludzi; w XV w. Ch.I. zostało opuszczone.

Religia Majów

Fasada Pałacu Masek w Kabah (Meksyk)

fol. A. Guranowski

Religia

Majów

Panteon bogów,
dwie karty Kodeksu
Drezdeńskiego,
ok. X–XII w. –
Sächsische
Landesbibliothek,
Drezno

Archiwum PWN

Religia

Majów

Maska Wenus na
Schodach Jaguara
(wschodni dziedzi-
niec) w Copán
(Honduras), VIII w.

fot. D. Gowin

Religia

Majów

Fragment fresków
w jednej ze świątyń
centrum
ceremonialnego
Majów w Bonampak
(Meksyk)

fot. E. Dzikowska

liczni pielgrzymi. Podstawowym wyznacznikiem świąt i rytuałów był system kalendarzowy, który opierał się na 2 cyklach, 260- i 365-dniowym. Kalendarz 260-dniowy, tzol'kin, był kombinacją 20 nazw dni i 13 numerów. Cykl 365-dniowy, haab, składał się z 18 miesięcy po 20 dni oraz 5 dni dodatkowych (uayeb). Każdy dzień mógł być zatem określony przez pozycję w obu rachubach, a data określona przez ich kombinację mogła się powtórzyć dopiero po 52 latach, co stanowi najmniejszą całkowitą wielokrotność liczby dni obu kalendarzy ($52 \times 365 = 18\,980 = 73 \times 260$). Do zapisywania większych jednostek czasu służył tzw. Długi Rachunek, oparty na jednostkach będących, z wyjątkiem najmniejszej, wielokrotnościami 20: k'in (1 dzień), uinal (20 dni), tun (20×18 , czyli 360 dni), k'atun (20×360 dni) oraz bak'tun ($20 \times 20 \times 360$ dni). Za ich pomocą można było precyzyjnie zapisać datę, sumując liczbę dni wyrażoną w kolejnych jednostkach, jakie upłynęły od punktu „zero” 3114 p.n.e. — daty stworzenia obecnego świata w mitologii Majów. Szczególnie uroczystość obchodzono upływ dużych jednostek kalendarzowych. W wielu ośrodkach ceremoniom zakończenia k'atunów towarzyszyło wznoszenie kamiennych steli oraz okrągłych rzeźbionych ołtarzy upamiętniających to wydarzenie. Upływ i odnowa jednostek czasu związane były z koncepcją tworzenia i niszczenia świata, czego przykładem mogą być jukatańskie uroczystości końca cyklu 365-dniowego (uayeb) i początku nowego roku. W trakcie kolejnych miesięcy roku 365-dniowego obchodzono również wiele świąt rel. poświęconych licznym bóstwom i związanych z poszczególnymi fazami cyklu wegetacyjnego i agrarnego. Oprócz wyznaczania świąt rel., istotnym celem rachub kalendarzowych i obserwacji astr. było zapisywanie i przewidywanie zjawisk na niebie, a zwł. zaćmień Słońca i Księżyca oraz faz planety Wenus, wywierających istotny wpływ na życie ludzi. Wierzono, że podczas zaćmień świat może zostać zniszczony przez demony ciemności, natomiast Wenus, w zależności od swej fazy, miała wywierać określony wpływ na Ziemię, np. wyznaczać stosowny czas do rozpoczęcia zrytualizowanej wojny. Ważną częścią kultu były ofiary, począwszy od ofiar w postaci pokarmu i drogocennych przedmiotów, palenia kadzidła, po ofiarę krwi. Rytualne samookaleczenie oraz składanie w ofierze ludzi praktykowane były od czasów preklas. aż po przybycie Hiszpanów, zwł. w przypadku szczególnych okazji kalendarzowych i konfiguracji astr., rytualnej gry w piłkę oraz innych uroczystości mających zapewnić przychyłność bóstw, urodzaj czy sankcjonujących i potwierdzających zwycięstwa wojenne.

ryć dopiero po 52 latach, co stanowi najmniejszą całkowitą wielokrotność liczby dni obu kalendarzy ($52 \times 365 = 18\,980 = 73 \times 260$). Do zapisywania większych jednostek czasu służył tzw. Długi Rachunek, oparty na jednostkach będących, z wyjątkiem najmniejszej, wielokrotnościami 20: k'in (1 dzień), uinal (20 dni), tun (20×18 , czyli 360 dni), k'atun (20×360 dni) oraz bak'tun ($20 \times 20 \times 360$ dni). Za ich pomocą można było precyzyjnie zapisać datę, sumując liczbę dni wyrażoną w kolejnych jednostkach, jakie upłynęły od punktu „zero” 3114 p.n.e. — daty stworzenia obecnego świata w mitologii Majów. Szczególnie uroczystość obchodzono upływ dużych jednostek kalendarzowych. W wielu ośrodkach ceremoniom zakończenia k'atunów towarzyszyło wznoszenie kamiennych steli oraz okrągłych rzeźbionych ołtarzy upamiętniających to wydarzenie. Upływ i odnowa jednostek czasu związane były z koncepcją tworzenia i niszczenia świata, czego przykładem mogą być jukatańskie uroczystości końca cyklu 365-dniowego (uayeb) i początku nowego roku. W trakcie kolejnych miesięcy roku 365-dniowego obchodzono również wiele świąt rel. poświęconych licznym bóstwom i związanych z poszczególnymi fazami cyklu wegetacyjnego i agrarnego. Oprócz wyznaczania świąt rel., istotnym celem rachub kalendarzowych i obserwacji astr. było zapisywanie i przewidywanie zjawisk na niebie, a zwł. zaćmień Słońca i Księżyca oraz faz planety Wenus, wywierających istotny wpływ na życie ludzi. Wierzono, że podczas zaćmień świat może zostać zniszczony przez demony ciemności, natomiast Wenus, w zależności od swej fazy, miała wywierać określony wpływ na Ziemię, np. wyznaczać stosowny czas do rozpoczęcia zrytualizowanej wojny. Ważną częścią kultu były ofiary, począwszy od ofiar w postaci pokarmu i drogocennych przedmiotów, palenia kadzidła, po ofiarę krwi. Rytualne samookaleczenie oraz składanie w ofierze ludzi praktykowane były od czasów preklas. aż po przybycie Hiszpanów, zwł. w przypadku szczególnych okazji kalendarzowych i konfiguracji astr., rytualnej gry w piłkę oraz innych uroczystości mających zapewnić przychyłność bóstw, urodzaj czy sankcjonujących i potwierdzających zwycięstwa wojenne.

Mamitu [akadyjskie, 'przysięga'],

w staroż. Mezopotamii imię bogini — personifikacji przysięgi, występującej w tekstach zwł. z 1. poł. II tysiąclecia p.n.e.; później M. była uznawana za małżonkę Nergala lub Erry, karzącą ludzi łamiących przysięgi; w akadyjskiej opowieści o Gilgameszu została nazwana „stworczynią przeznaczenia”, która wraz z Anunnakami decyduje o życiu i śmierci.